

Jean Leduc: A történészek és az idő. Elméletek, problémák, írásmódok.
(Fordította: Novák Veronika.)

Kalligram, Pozsony, 2006. 376 oldal.

Jean Leduc francia történész eredetileg 1999-ben megjelentetett könyvében¹ abból az alapvetésből indul ki – Jacques Le Goffra hivatkozva –, hogy az idő a történészek „elsődleges alapanyaga” (5). Ebből következően céljának tekinti, hogy bemutassa az idő és a történetírás közötti kapcsolatot, illetve azt különböző szempontok szerint megvizsgálja. Az elemzéshez a 20. század második felében francia nyelven napvilágot látott történészi szakkönyveket és történetírásról szóló munkákat használt fel. Az előbb ismertetett forrásbázist abból a szempontból szűrte, hogy figyelmét a „szélesebb értelemben vett egyetemi könyvtermésre” (5) irányította, ezért a főként oktatási célból készült írásokat tekintette át, melyekben a középfokú oktatásra szánt tankönyvek és tantervek is benne foglaltatnak.

Témájához három irányból közelített a szerző: az első megközelítés ismeretelméleti, a második historiográfiai, míg a harmadik irodalmi jellegű. A három szempont közül a historiográfiai érvényesül a legkevésbé a műben, hiszen a két másik aspektus nagyjából azonos terjedelmével szemben ez csak töredékét teszi ki a könyvnek, s Leducnek annyi a szándéka vele, hogy a francia történetírás eddigi kutatási eredményeinek a mérlegét meg-

vonja. Talán érdekesebb lett volna az ismeretelméleti rész helyett inkább a historiográfiaival kezdeni a könyvet, majd egymás mellé szerkeszteni a két, hasonló mértékben kidolgozott, problémaorientált egységet. A kötet használhatóságát növeli, hogy minden fejezet végén található egy kislexikon, amely segíti az egyes részkérdések és fogalmak megértését.

Az ismeretelméleti rész három fejezetre tagolódik, melyekben Leduc a történelmi időre vonatkozó jelentésváltozásokat, a jelen és a múlt kölcsönhatását és a periodizáció lehetőségeit veszi górcső alá. Az első fejezetben (A történelmi idő új szemlélete?) a szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy Fernand Braudel történelmiidő-konceptiója milyen fogadtatásban részesült és hogyan illeszkedett az egyéb tudományokhoz. A 20. században megváltozott az időhöz való viszony mind a természet-, mind a társadalomtudományokban. Az új időelképzelés közös vonásai közé tartozott, hogy az idő a jelenségek integráns elemévé vált, beemelték a viszonylagosság és az összetettség fogalmát a vizsgálatokba, s az egyes tudományok időfel fogása közeledett egymáshoz. A braudeli koncepció értékelését a szerző egy külön alfejezetben (Fernand Braudel problémafelvetése) fejti ki, hozzáfűzve és egyben megkérdőjelezve Ruggiero Romano olasz történész azon állítását, miszerint Braudel elmélete forradalmi jellegű volt (20). Braudel elméletének

¹ Leduc, Jean 1999: *Les historiens et le temps*. Éditions du Seuil, Paris.

történettudományi úttörő jellegét nem vonja kétségbe Leduc, azonban felhívja arra a figyelmet, hogy Ernest Labrousse, Marc Bloch, Lucien Febvre és Phillippe Ariès munkássága a braudeli konstrukció előfutárának tekintendő, s ezt maga Fernand Braudel is elismerte. Braudel időszemléletének népszerűségéről és a történettudományban játszott szerepéről Leduc megállapítja, hogy a „Földközi-tenger”² doktori disszertációk egész sorának ihletője lett, melyeket főként az École pratique des hautes études VI. szekciójának történelmi kutatóintézete jelentetett meg, amelynek 1956–1972 között maga Braudel volt a vezetője. A doktori dolgozatokon kívül más típusú írásművekre is hatott a braudeli időmodell, s annak is főleg a hosszú időtartamra vonatkozó felvetései. Az időszemléletével kapcsolatos bírálatok csak Braudel halála után (1985) kezdtek el megjelenni olyan történészek, mint például Jacques Le Goff vagy Jacques Revel tollából.

Az ismeretelméleti egység második fejezetében (Jelen és múlt) a szerző azt tekinti fő kérdésének, hogy a múltat milyen eljárással vizsgálja a történész, illetve a múlt megértéséhez vajon szükséges-e a vizsgált tárgytól való időbeli eltávolodás. A 19–20. század fordulójának történészei az időbeli távolságtartás érdekében fordultak az ókor és a középkor felé. Az *Annales* folyóirat első generációjának munkatársai azonban szakítottak a korábbi megközelítéssel, s a jelenből kívánták megérteni és értelmezni a múltat. A történetíró saját jelene és a kutatásai közötti kap-

csolat problémája azóta igen komoly viták tárgyát képezte.

Az ismeretelméleti rész harmadik fejezetében (Az idő felosztása) Leduc azt a két kérdést veszi szemügyre, hogy a korábban kikristályosodott és „kanonizálódott” korszakhatárokhoz milyen mértékben illeszkednek az „eleven” periodizáció (Antoine Prost kifejezése) által egy-egy témához újonnan kialakított időhatárok, illetve az „eleven” periodizáció megalkotása során felhasználják-e azokat a kortárs elméleteket, amelyek a korszakolás funkciójáról és korlátairól értekeznek (107–108). A francia történetírásban a kanonikussá vált felosztás az ókort, a középkort, az újkort és a jelenkort különíti el; ehhez a felosztáshoz igazodik a francia egyetemeken az oktatók felvétele, az oktatás és számonkérés rendszere, valamint a tanári képesítő vizsga is. A középiskolai tanrendek ezzel szemben szabadabban viszonyulnak a korszakok felosztásához. Leduc arra a következtetésre jut, hogy a francia történészek az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az adott jelenségek sajátos, egyedi időbeliségének a korszakok meghatározásánál, azonban ez a tendencia a középiskolai oktatásban alig érvényesül. Saját kutatásai szerint a középiskolai gyakorlat messze áll a kutatói praxistól, a középiskolai tanárok jellegzetes attitűdje a lineáris szemlélet, melyben egyszerűen a korábbi a későbbi magyarázata, ugyanakkor hozzáteszi, hogy a linearitás a korszakok képességeinek is jobban megfelel.

A könyv historiográfiai része (Adalékok az idő historiográfiájához) – ahogyan ezt a szerző ki is emeli – egy kísérlet

² Braudel, Fernand 1949: *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. Armand Colin, Paris.

annak bemutatására, hogy mely irányzatok foglalkoznak az idő kérdésével a mai francia történetírásban. Az ismeretetés „esetenként meglehetősen összefüggéstelennek tűnhet” (158) maga Leduc szerint is, melynek okát a kutatás töredékességében és a nagy összefoglaló művek hiányában látja. A francia történészek idővel kapcsolatos reflexióinak áttekintése után három főbb következtetést von le: először is Jacques Le Goff két, az 1960-as évek első felében publikált tanulmányát tekinti az igazi áttörésnek.³ Szerinte e munkákban szinte az összes vizsgálati irány fellelhető, melyekben a következő történésznezmedékek tevékenykedtek, s e kezdő lépés nagy előnyt adott a középkori mentalitás-történet kutatóinak. Másodszor, „az idővel kapcsolatos kutatások olyan terepet jelentenek, ahol a tudományágak közötti együttműködés egyre nagyobb szerepet tölt be – erről tanúskodnak például a húsz év óta a témának szentelt konferenciák” (191). Harmadszor pedig, hogy vannak olyan kérdéskörök, melyek vizsgálatában indokolatlanul nagy mértékben háttérbe szorultak a történészek, mint például „az időmérő technikák története vagy a mai társadalmak megélt idejének problémája” (191).

A téma irodalomtudományi megközelítését vázoló rész első fejezetében (Történeti elbeszélés és fikciós elbeszélés) Leduc a narrativizmust és a nyelvi fordulat fogalmát, illetve

az ezekre adott történészi reakciókat ismerteti. Összegzésként megállapítja, hogy „a történészek válasza a narrativisták téziseire és a nyelvi fordulatra nem volt sem gyors, sem pedig széles körű, még akkor sem, ha valamiféle lassú gyarapodás megfigyelhető. Sőt, lehetséges, hogy még korlátozottabb lett volna, ha más oldalról – a »revizionizmus« és a »negacionizmus« felől – nem érik ugyancsak provokációk a történészeket, akik ezáltal késztetést éreztek a történelem és a fikció közötti kapcsolatok tisztázására” (211). Leduc Paul Ricœur történelemről alkotott nézeteinek bemutatása után felveti azt a kérdést, hogy vajon a történelem irodalmi műfaj-e? A válasz megformálásához hét egyetemi tankönyvből álló mintát vett alapul, melyből azt szűrte le, hogy az irodalmárok a történelmet nem tekintik irodalmi műfajnak. Ebből kiindulva a szerző – könyvének hátralévő fejezeteiben – a 20. század második felének történetírói beszédmódjában az időbeliséget kívánja elemezni azokkal az eszközökkel, amelyeket az irodalmi beszédmód időbeliségének vizsgálatára dolgoztak ki. Szemléleti alapokat Ricœur, Jacques Rancière⁴ és Philippe Carrard munkásságából kölcsönöz.

A következő fejezetben (Milyen időben írják a történelmet?) Leduc egy nagyjából száz könyvet és könyvrészletet tartalmazó mintában – mely főként az egyetemi könyvtermésből és kisebb arányban középiskolai tankönyvekből áll – Jacques Rancière azon állítását vizsgálja, hogy „a jelen idő jutott uralomra az új történelem

³ Le Goff, Jacques 1960: Au Moyen Âge: Temps de l'Église et temps du marchand. *Annales ESC* (15.) 3. 417–433; Le Goff, Jacques 1963: Le temps du travail dans la « crise » du XIVe siècle: du temps médiéval au temps moderne. *Le Moyen Âge* (69.) 597–613.

⁴ Az irodalomjegyzékben tévesen Jeanként szerepel a keresztnév. Helyesen: Jacques Rancière (375).

elbeszélésében” (243). Az elemzéshez annyi pontosítást fűz hozzá, hogy ebben a fejezetben csak az igeidőkre koncentrálnak, és pragmatikus szempontok szerint közelít a történeti szövegekhez, tehát a nyelvtani és nyelvészeti elemzés mellett a „kidolgozás és a közlésfolyamat céljait és körülményeit” (245) is figyelembe veszi. A feltett kérdésre adott válaszában Leduc kifejti, hogy az elmúlt ötven évben a francia egyetemi történetírásban és a középiskolai tankönyvekben a jelen idő vált uralkodóvá, bár vannak még egyes szerzők, akik a múlt idő mellett híven kitarának, míg mások vissza-visszatérnek hozzá. A középiskolákban használatos tankönyvekben ölt testet leginkább a jelen idejű elbeszélés „szuverenitása” (Jacques Rancière kifejezése), mert e munkák szerzőit sokkal nagyobb mértékben befolyásolják a szerkesztők és a kiadók nézetei, melyek nagyobb érzékenységet mutatnak a speciális olvasóközönség és annak szokásai iránt (268). S az igeidő-használat átalakulását olyan szempontok is meghatározzák, mint a beszélt nyelv „spontán fertőzései”, a kényelem és a tudatos írói stratégia (282).

A monográfia következő fejezetében (Egyéb időjelölők) az igeidők után az úgynevezett „egyéb időjelölőket” vizsgálja Leduc, a korábbi fejezethez képest jóval szűkebb mintában, pusztán egy tucatnyi műben. Ezt a fejezetet maga is „kísérleti”, inkább gondolatébresztő és figyelemfelkeltő egységnek minősíti, melyben az egyéb időjelölők (nem igei időjelek) gyakoriságát és a keletkezések módját elemzi. A statisztikai adatokból arra következtet, ahogy „a vizsgált korszak egyre

hosszabb lesz, ahogy lassan átmegyünk a »jelenetből« az »összefoglalásba«, ahogy tehát egyre nő a különbség a történet ideje és az elbeszélés ideje között, a történészek egyre növekvő arányban alkalmaznak összefoglalásokat és ellipsziseket, és, ennek következtében, időjelölőket is. Amint az időtartam egy bizonyos hosszúságúvá válik, az időjelölők gyakorisága eléri és gyakran meg is haladja a 10%-ot. Ilyen gyakorisággal ugyan találkozhatunk regények narratív szekvenciáiban is, de ez egyáltalán nem szokványos. [...] Ez a különbség lényegében annak köszönhető, hogy a regényekben nem találkozunk az évszázadoknak, évszámoknak és napra pontos dátumoknak az említésével, amelyek a történetírói szövegek valódi védjegyei” (307–308).

A könyv záró fejezetében (A szöveg felépítése) Leduc a történetírói szöveg időbeli elrendezéséről tesz megállapításokat úgy, hogy a témát két szinten közelíti meg, egyrészt vizsgálja a teljes elbeszélést, „milyen a mű szerzője által alkalmazott egységes szerkezet” (328), másrészt az elbeszélésben leírt történetet, „hogyan rendezi el egymáshoz képest a szekvenciákat és a mondatokat” (328). A makroszintű szövegelemzésből kiderül a szerző szerint, hogy a kritikák és alternatív javaslatok ellenére napjaink francia történészei a lineáris elbeszélés modelljét követő alapszerkezetre építik írásaikat. A makro- és a mikroszintű elemzés kapcsán – Carrard és Ricœur nyomán – kifejti, hogy a történelmi szöveg egy „kollázs” (Philippe Carrard kifejezése), azaz nemcsak a múlt és a jelen ötvözete, hanem az elbeszélés és más diskurzustípusok elegye is, melyben az

elemek állandóan változó arányban és kombinációban találhatók meg (362).

Véleményem szerint Jean Leduc könyve példamutató a szoros koncepció és a rendkívül erőteljes kérdés- és válaszorientáltság tekintetében. Kiemelendő az a vállalkozó kedv, mellyel az irodalmi megközelítés újszerű területére merészkedik, nem félve az egyéb

társdiszciplínák tudományos eredményeinek felhasználásától sem. Leduc könyvének magyar nyelvű megjelenítése nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy az időbeliség összetett és nagyon komoly kérdéséről a hazai történészberkekben is megélénküljön a vita.

Sebők Richárd